

МЕТОДОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОЦЕСІВ СОЦІАЛІЗАЦІЇ В УМОВАХ СУЧАСНИХ СУСПІЛЬНИХ ЗМІН

Shcherbyna V.L. Methodological aspects of research of processes of socialization in the conditions of modern social changes / V.L. Shcherbyna // Problems of Modern Psychology : Collection of research papers of Kamianets-Podilskiy Ivan Ohienko National University, G.S. Kostyuk Institute of Psychology at the National Academy of Pedagogical Science of Ukraine / scientific editing by S.D. Maksymenko, L.A. Onufrieva. – Issue 34. – Kamianets-Podilskiy : Aksioma, 2016. – P. 637–650.

В.Л. Щербина. Методологічні аспекти дослідження процесів соціалізації в умовах сучасних суспільних змін. У статті розглянуто методологічні перспективи використання постнекласичної парадигми психологічного дослідження відносно вивчення процесів соціалізації і формування цілісності особистості в умовах сучасності. Постнекласичний підхід, який набув розвитку в гуманістичній психології, розглядається з точки зору його можливостей для отримання знання, наближеного до конкретно-всезагального рівня процесу соціалізації. Проблему розглянуто як на теоретичному, так і прикладному рівнях. Автор ілюструє ефективність постнекласичної методології на прикладі результатів емпіричного дослідження процесів соціалізації студентства України, яке було проведено дослідницькою групою факультету психології Київського національного університету імені Тараса Шевченка у 2014-2016 рр. Автор робить висновок відносно того, що постнекласична стратегія формування теоретичної та емпіричної складових програми дослідження процесу соціалізації особистості та досягнення нею стану цілісності в умовах сучасного суспільства має значний евристичний потенціал. Згідно з цим у рамках постнекласичних підходів можна створювати теоретичні моделі, які дозволяють формулювати гіпотези і створювати емпіричний інструментарій, чутливий до процесів соціалізації на більш конкретному (особливому) рівні. На основі постнекласичного підходу також відкривається перспектива в емпіричних дослідженнях наблизитись до конкретно-всезагального рівня знання про формування цілісності особистості. Така можливість є значущою з точки зору необхідності формування практично орієнтованого знання щодо процесів соціалізації особистості в умовах сучасного суспільства з його багатомірністю та високим рівнем ризиків соціалізації, обумовлених інституційною кризою. Подальший розвиток психологічного знання щодо формування цілісності особистості у постнекласичній методології нау-

кового пізнання зробить більш ефективними та цілеспрямованими процеси соціальної роботи та психологічної допомоги в умовах сучасного суспільства.

Ключові слова: сучасне суспільство, інституційна криза, постнекласична психологія, постнекласична методологія, соціалізація особистості, цілісність особистості.

В.Л. Щербина. Методологические аспекты исследования процессов социализации в условиях современных общественных изменений. В статье рассмотрены методологические перспективы использования постнеклассической парадигмы психологического исследования применительно к изучению процессов социализации и формирования целостности личности в условиях современности. Постнеклассический подход, который получил развитие в гуманистической психологии, рассматривается с точки зрения его возможностей для получения знания, приближенного к конкретно-всеобщему уровню процесса социализации. Проблема рассматривается как на теоретическом, так и прикладном уровнях. Эффективность постнеклассической методологии автор иллюстрирует на примере результатов эмпирического исследования процессов социализации студенчества Украины, проведенного исследовательской группой факультета психологии Киевского национального университета имени Тараса Шевченко в 2014-2016 гг. Автор делает вывод относительно того, что постнеклассическая стратегия формирования теоретической и эмпирической составляющих программы исследования процесса социализации личности и достижения ею состояния целостности в условиях современного общества имеет значительный эвристический потенциал. Согласно этого в рамках постнеклассического подхода можно создавать теоретические модели, которые предоставляют возможность формулировать гипотезы и создавать эмпирический инструментарий, чувствительный к процессам социализации на более конкретном (особенном) уровне. На основе постнеклассического подхода также открывается перспектива в эмпирических исследованиях приблизиться к конкретно-всеобщему уровню знания о формировании целостности личности. Такая возможность является значимой с точки зрения необходимости формирования практически ориентированного знания относительно процессов социализации личности в условиях современного общества с его многомерностью и высоким уровнем рисков социализации, обусловленным институциональным кризисом. Дальнейшее развитие психологического знания относительно формирования целостности личности в постнеклассической методологии научного познания сделает более эффективными и целеустремленными процессы социальной работы и психологической помощи в условиях современного общества.

Ключевые слова: современное общество, институциональный кризис, постнеклассическая психология, постнеклассическая методология, социализация личности, целостность личности.

Постановка проблеми. Суспільства початку XXI ст. перебувають у стані перманентної інституційної кризи. Цінності, норми та процедури їх засвоєння, що були вироблені у попередню історичну добу, втрачають свою актуальність та дієвість під впливом змін техногенного та соціогенного характеру. В новому соціальному середовищі змінились фундаментальні чинники соціалізації особистості, адже процеси соціальної взаємодії в умовах інформаційного суспільства затребують в якості визначальних не стільки навички продуктивної праці або споживання, скільки здатності людини до соціальної комунікації. Становлення потреб і навичок інформаційного обміну як інструменту формування комунікативного профілю особистості в умовах інформаційного суспільства є чинником, що визначає її місце та роль у соціальній взаємодії. Психічний розвиток особистості і соціально-психологічні процеси, що відбуваються у її безпосередньому оточенні, також орієнтовані на вироблення таких життєвих навичок. Слід зважати ще і на те, що, на відміну від попередньої індустріальної доби, за якої особистість формувалася як носій соціальних якостей, необхідних для участі у великих стандартизованих соціальних системах «виробництва» суспільної праці та війни, соціум, організований навколо процесів споживання та комунікації, виглядає не таким сталим та «жорстким». У новітніх суспільствах особистість не знаходиться в умовах тотального соціального контролю з боку спеціалізованих систем, насамперед, освіти, виховання, інституцій масової пропаганди тощо. Індивід вивільняється з-під їх настирливої «опіки», водночас страждаючи від цього, адже тим самим він позбавляється важливих інституційних ресурсів для соціалізації в суспільних процесах. Життєтворча драма особистої соціалізації, що розгорталася навколо засвоєння-незасвоєння визначених та кодифікованих цінностей і норм поведінки в суспільстві, змінюється на драму невизначеності індивідуальної поведінки в умовах відсутності визначених нормативних вимог, що надають доступ до інституційних ресурсів задоволення особистих життєвих потреб. Розвиток мереж кіберкомунікативної комунікації, економічна та політична глобалізація не дозволяють державі та недержавним організаціям як традиційним суб'єктам, що організують процеси соціального контролю, здійснювати його у критично важливій галузі – кіберкомунікативному інформаційному просторі. Відкритість культурній різноманітності світу робить національні культурні коди не виключними у формуванні процесу соціалізації особистості, поява і розвиток сегменту «гло-

бальної культури» (у вигляді стандартизованих шоу, індустрії мережевих онлайн-ігор тощо) призвела до появи нового, глобалізованого рівня соціальної взаємодії, в рамках якого також відбувається соціалізація сучасного індивіда. Така суттєва історична зміна суспільного середовища спричинила появу низки викликів процесам соціалізації особистості, та, зокрема, досягнення нею стану цілісності як необхідної умови повноцінної соціальної суб'єктності індивіда як агента соціальної взаємодії. Необхідність формування цілісності особистості є важливою також і з огляду на ефективне утворення соціальних зв'язків у рамках суспільства – національного цілого. Для України це особливо актуально, оскільки наше суспільство знаходиться ще й у стані соціальної трансформації, переходу до нових форм організації суспільного життя. Психологія особистості, соціальна психологія постали перед необхідністю вироблення нового знання щодо специфіки соціалізації особистості та досягнення нею стану цілісності, що й *визначає актуальність теми*, розгляду якої присвячено пропоновану Вашій увазі статтю.

Аналіз останніх досліджень. Процес формування цілісної особистості у корпусі гуманітарного пізнання досліджується як міжпредметна галузь, окремі його сторони вивчаються в рамках предметних галузей філософії, соціології, психології та педагогіки. Історично концепт «цілісності особистості» формується в роботах таких філософів, як І. Киреевський, О. Хомяков, В. Соловйов, М. Бердяєв, М. Лосський та Л. Карсавін, які використовують це поняття для позначення виключно духовного стану людини. Окремого розвитку адже поняття віднайшло в царині філософської антропології, а саме в роботах М. Шелера, Г. Плесснера, А. Гелена, Е. Кассіра. В сучасній соціології проблеми цілісності особистості розглядаються з точки зору подолання інституційної кризи суспільств модерну та переходу до інформаційного суспільства. Можна назвати дослідження відомих західних соціологів Д. Белла, З. Баумана, Н. Смелзера, О. Тоффлера. На пострадянському просторі певний доробок сформовано в роботах І. Ю. Кисельова, В. В. Малахова, В. О. Матусевич, К. Г. М'яло, Н. М. Федотової, В. Г. Полохала, І. М. Попової, І. М. Раствої, А. Г. Смирнової, Т. В. Хрієнко, В. А. Ядова. У психології радянського та пострадянського періоду проблеми соціалізації досліджувались у роботах В. С. Агеєва, Г. М. Андреевої, О. Г. Асмолова, Л. С. Виготського, І. С. Кона, К. В. Коростеліної. Українська психологічна спільнота традиційно приділяла значну увагу різним аспектам проблем формування особистості. Так, вітчиз-

няний науковий доробок є доволі значним – його складають дослідження С. Д. Максименка, І. В. Ващенко, О. І. Власової, С. Ю. Пащенко, Л. Г. Терлецької, І. В. Данилюка. Постнекласичну парадигму у психологічному пізнанні вивчає українська дослідниця Н. В. Чепелева [1]

Сучасні психологи досліджують проблему цілісності особистості як окрему складову процесу соціалізації особистості в контексті орієнтованого на парадигму класичної наукової раціональності системного підходу, відповідно до якого цілісність особистості розглядається як стан засвоєння інституційних вимог суспільства. Зарубіжна психологія розглядає цілісність особистості як аспект її самоактуалізації та конструювання ідентичностей. Постнекласична психологія спирається на гуманітарну парадигму, в рамках якої особистість розглядається як культурне утворення, вкорінене у світі культури, з яким вона взаємодіє та за допомогою якого вона себе творить. Для некласичної психології принциповим є розгляд особистості як активного самодетермінованого суб'єкта, що творить власне життя.

Класична парадигма психологічного пізнання втілювалася в ідеї пізнання об'єктивних законів природи та прискіпливій увазі дослідників до детермінації психічного життя, а також у пошуку його причинно-наслідкових зв'язків за допомогою переважно природничо-наукових методів [2]. На некласичному та постнекласичному етапі увага приділяється суб'єктній та суб'єктивній компонентам пізнання, а також визначальній ролі точки зору того, хто проводить дослідження. Важливу роль у постнекласичній методології відіграє соціокультурний контекст конкретного суспільства та базування на спостереженні за процесом психічного життя людини в суспільстві. Поняття і наукові теорії в рамках такого підходу є наслідком спостереження, а не розуміння, тому на некласичному етапі розвитку науки піддаються сумніву положення про те, що наукові теорії можуть точно й однозначно описувати те, що відбувається у світі та існує в ньому. Це скоріше результат домовленості, як вважає Кеннет Джерджен [2].

Д. О. Леонтьєв виокремлює напрями некласичної трансформації психології. До них він відносить спрямування пізнання від пошуку знань до соціального конструювання; від монолізму до діалогізму; від ізольованого індивіда до життєвого світу; від детермінізму до самодетермінації; від потенціалізму до екзистенціалізму; від кількісного підходу до якісного; від констатуючої стратегії до дієвої [3]. Постнекласичний підхід дозволяє розглядати особистість як інстанцію створення та трансляції наявних

у культурі смислів і значень. Важливу роль у цьому процесі відіграє процес повсякденного життя, в якому поведінка людини, інтерпретація життєвих ситуацій задаються насамперед мовою як важливим атрибутом культури. Процес означування (сигніфікації) у такому разі виступає фундаментальним у створенні особистості як агента соціальної взаємодії.

Мета статті – розглянути методологічні перспективи використання постнекласичної парадигми психологічного дослідження у галузі концептуалізації процесу становлення цілісності особистості в умовах сучасності.

Виклад основного матеріалу. Понятійно-категоріальний апарат психологічного знання щодо людини формувалася на основі класичної раціональності, що передбачало створення чіткої межі між об'єктом та суб'єктом пізнання і скерованість останнього на виявлення сутнісних (притаманних із необхідністю) рис процесів і явищ, які пізнаються в рамках предметної галузі пізнання. Це дозволило в процесі розвитку психології створити низку методологій та концепцій, накопичити знання про особистість на рівні абстрактно-всезагальних її рис. Подальший рух пізнання, до конкретно-всезагального (тобто від знання про риси, притаманні психічному життю будь-якої людини, до знання про психічні процеси і явища, притаманні людині в нашому історичному просторі-часі та нашому конкретному суспільстві), передбачає розвиток таких засобів концептуалізації, які дозволяли б розрізняти вже не загальні риси в особливому, а особливе у загальному. Така методологічна проблема може бути вирішена різними шляхами в залежності від специфіки пізнавальних завдань, що є цілком припустимим з точки зору наукового пізнання некласичного та постнекласичного типу.

Класична раціональність, як визначав Д. О. Леонт'єв, передбачає розуміння предмета психологічного дослідження як психологію необхідного, тобто детермінованого всезагальними умовами життя людей і тварин, у яких присутня психіка. На відміну від цього, некласична раціональність забезпечує досліднику перехід у психологію можливого, невизначеного, такого, що може бути. Це «можливе» у процесі пізнання розкривається шляхом екстраполяції необхідного в напрямку конкретної пізнавальної ситуації, викликаній потребами вирішення практичної проблеми. Інакше кажучи, це шлях від накопиченого знання до змін практик життя, і він потребує орієнтації на особливості процесів життя як незакінчених, відкритих майбутньому. Такий шлях пізнання робить необхідним при виборі предмета психологічного

дослідження враховувати двопозиційність об'єкта аналізу, якими є людина і суспільство [4]. У цьому розумінні співвіднесення змісту основних категорій психологічного розуміння людини (індивід, індивідуальність, суб'єкт діяльності та особистість) і характеристик соціальної системи, до якої вона належить, створює таке аналітичне бачення. Неподільний, невиділений із групи індивідний рівень людської представленості забезпечує стійкість соціальної системи. Оригінальний, виокремлений, самодостатній рівень індивідуальності постає як ресурс її змін. Занурена в конкретну сферу життєдіяльності (пізнання, спілкування, працю) особистість як суб'єкт діяльності, виступає основою продуктивності соціального організму. Особистість, орієнтована на самореалізацію та розвиток у конкретній соціальній системі забезпечує ефективність існування та розвитку соціальної системи завдяки її вільному й усвідомленому вибору, який враховує власні та суспільні інтереси, розумінню людиною сенсу своєї активності та відповідальному ставленню до її результатів. Однак специфікою сучасності є багатомірність – індивід самореалізується не в одній системі, а одночасно у декількох, відмінних за своїми просторово-часовими характеристиками. Вкорінена у локальні умови місцева громада, національне ціле (оформлене у систему державних інститутів) і простір глобальних омережених потоків за умов сучасності не вкладені одне в одне, висувують щодо індивідуального життя відмінні, суперечливі (а іноді взаємовиключні) вимоги. Психологія розвиває концептуальний апарат у напрямку наукової рефлексії особистісного буття у цій ситуації. Так, зокрема, розвивається поняття «особистісного потенціалу». Воно дозволяє описувати інтегральну системну характеристику індивідуально-психологічних особливостей особистості, що лежить в основі її здатності виходити зі стійких внутрішніх критеріїв та орієнтирів у своїй життєдіяльності і зберігати стабільність діяльності та смислових орієнтацій на тлі тисків і змін зовнішніх умов. Особистісний потенціал розкривається як комплекс диспозицій, установок, стратегій, цінностей, смислів, що є одночасно умовою та результатом успішності саморегуляції життєдіяльності в її широкому розумінні. Так, успішність у найбільш розвинених формах проявляється у феномені життєвої ефективності людини. У аспекті, що ми розглядаємо, важливою є ідея неklasичної психології щодо «пунктирної людини», відповідно до якої в межах траєкторії власного життя людина в різних соціальних, виробничих, сімейних обставинах може переходити з одного рівня представленості на інший, про

що красномовно свідчать її вчинки. Таким чином ми можемо бачити, як індивід існує у середовищі з багатьма системними організаціями. Це бачення ґрунтується на розвитку притаманних постнекласичній раціональності концепцій диссипативних структур, синергетики та автопоезиса. За словами І. Пригожина, основними характеристиками таких систем як об'єктів постнекласичної науки є їх цілісність, складність та темпоральність. Концепція синергетики Г. Хакіна описує світ як продуктивну взаємодію систем. Відповідно до теорії У. Матурани і Ф. Варели, автопоезисна система – це система самовідтворення, її утворюють самодетерміновані агенти, прикладом яких є молекули, яким «кукловод ні до чого, їм не потрібна якась скрито діюча сила, що приводить їх до руху; вони рухаються самі – на основі надходження енергії. Саме у цьому полягає їх необхідність» [5]. Суспільство та людина належать саме до таких автономних систем. Виходячи з цього можна припустити, що розвиток знання про процеси соціалізації в умовах сучасних багатомірних динамічних соціальних систем та актуальної необхідності розглядати особистість як агента процесів різного рівня та характеру, може здійснюватися на основі використання принципів саме постнекласичного наукового пізнання. Соціалізація особистості у такому разі виступатиме як сукупність систем, що саморозвиваються у взаємодії з іншими системами. Саморозвиток цей матиме власні етапи та якісні переходи, до яких можна віднести первинну і вторинну соціалізацію, досягнення здатності до усвідомленого саморозвитку та формування на цій основі стану цілісності особистості як єдності її якостей, що формуються у якісно відмінних системах соціальної взаємодії. Можливості набуття людиною статусу суб'єкта саморозвитку власних потенціалів, безумовно, обумовлюється середовищними умовами її онтогенетичного становлення, які можуть сприяти або протидіяти розгортанню такої активності. Однак сама активність не залежить від зовнішніх умов, оскільки кожна особистість є аутопоезійною системою. За сприятливих індивідуальних обставин стає можливим досягнення особою рівня суб'єкта власної життєдіяльності, пов'язаних із цим проявів її самореалізації, набуття суспільного визнання, однак і несприятливі індивідуальні обставини можуть долатися, роблячи індивіда продуктивною, соціально зрілою особистістю.

Суспільство як аутопоезійна система створює спеціальні умови сприяння успішному розвитку особистості відповідно до кожних історичних умов – різноманітні державні та недержав-

ні інституції освітньої соціалізації, сюди ж можна віднести родину та громаду як неспеціалізовані інституції соціалізації. На рівні суспільних очікувань і суспільних норм кожне суспільство формує засоби інституційного впливу на процес саморозвитку особистості – модальну особистість, або певне уявлення про соціально зрілу людину, ідеальну модель соціалізованого члена суспільства. Модальна особистість – це сукупність соціально важливих характеристик людської психіки, завдяки набуттю яких людина стає повноцінним учасником суспільного життя – активно діючим представником суспільства певного історичного часу, ефективним виконавцем відповідних соціальних ролей, носієм норм і цінностей культури суспільства.

У такому розумінні соціалізація людини – це процес прижиттєвого соціального розвитку людської психіки шляхом передачі людині соціокультурного досвіду та його активного освоєння, метою якого є набуття нею властивостей модальної особистості для реалізації важливих функцій суспільного самовідтворення у демографічному, виробничому та суспільно-політичному аспектах з урахуванням її індивідуальних потреб, уподобань і можливостей.

Аутопоезійність індивіда проявляється також і у процесі конструювання цілісності, який представляє собою поєднання дії зовнішніх та внутрішніх чинників у конкретному акті життєвої поведінки індивіда. Діалектика цього процесу полягає у тому, що особистість під час конструювання власної цілісності виступає одночасно як активний і як пасивний елемент взаємодії. По відношенню до зовнішніх чинників активність проявляється в інтерпретації та наданні певного значення ситуації, а пасивна – у сприйнятті ситуації з точки зору культурного укладу, на який орієнтована ця особистість. По відношенню до внутрішніх чинників активність проявляється в акті концептуалізації ситуації як моменту власного життєвого шляху, присвоєння її як моменту власного персонального буття, а пасивність – у сприйнятті конкретної ситуації як екзистенційного виклику власному буттю. Стан цілісності особистості досягається як усвідомлена потреба і здатність особистості до актів конструювання цілісності за різних соціальних умов. Стан цілісності передбачає рефлексію досвіду, набутого під час актів конструювання цілісності, цей досвід має бути присвоєний як прояв власної життєтворчості. Рефлексія цього досвіду також відбувається на основі культурно типової орієнтації особистості та концептуалізації нею власного життєвого шляху.

Отже, методологія системно-еволюційного підходу, яка є провідною для постнекласичної наукової раціональності, дозволяє проектувати психологічний зміст модальної особистості як самотунельної системи, що характеризується цілісністю та аутопоезією. За такою логікою, загальним є ті складові особистості сучасної людини як цілого, які підтвердили свою продуктивність в історичній ретроспективі існування людства. Ці складові утворюють собою у цілісності корпус культури як складової соціалізаційного середовища. Водночас це середовище в актах соціалізації постає як завжди конкретний культурний код соціальної взаємодії, на основі та у процесі якої відбувається життєтворчість людини як аутопоезії системи. Іншими словами, культура має розглядатися у даному відношенні як така сама «пунктирність», що й особистість. Це відкриває перспективу у пізнанні особистості перейти від всезагального до окремого, тобто піднятися на щабель до конкретно-загального знання про особистість, підійти в аналізі до живих практик, «вписування» людини у конкретно-історичні контури її актуального соціального існування, де вона виступає у своїй реальній неповторності, просторово-часовій конкретності. У культурі загальне розкривається як доброчинності або чесноти, як перевірені часом продуктивні властивості людини, що мислиться як спадкоємиця і послідовниця культури людства в цілому. Психологічні характеристики особистості визначають цивілізаційну ідентичність людини як культурно-історичного феномену. В той же час ці чесноти в культурі завжди реалізовані у вигляді конкретних кодифікованих комплексів, які не тільки відмінні, але й часом суперечать один одному. Ці комплекси на аналітичному рівні розрізняють як культурні уклади, в ціннісно-сміслових атрибутах яких відбувається соціалізація та становлення цілісності особистості за умов сучасності. Відповідно до соціологічних уявлень про сучасність виділяють три ідеально-типових уклади – традиційний, модерний, комунікативний. На основі такого розрізнення можна виявляти реалізовані, фактично наявні типи соціалізації та відповідні їм типи цілісності особистості, піднімаючись тим самим із рівня абстрактно-всезагального знання про соціалізацію на рівень знання про особливе конкретного середовища. Це потребує, з одного боку, теоретичного моделювання багатомірного простору соціалізації, а з іншого – емпіричного дослідження конкретних процесів соціалізації.

Проведене дослідницькою групою факультету психології Київського національного університету імені Тараса Шевченка

у 2014-2016 рр. комплексне наукове дослідження виявило евристичний потенціал постнекласичного підходу у створенні та реалізації дослідницьких програм вивчення цілісності особистості за умов сучасності. Результати дослідження було введено у науковий обіг, тому в даному тексті ми зупинимось лише на їх значенні щодо предмета, який розглядається. [6, 7] На основі постнекласичного підходу до процесу соціалізації було створено інноваційну теоретичну модель формування цілісності особистості. Модель дозволила емпірично дослідити середовище соціалізації як культурно багатомірне, таке, в якому однакові норми та цінності у практиках соціалізації розуміються індивідами якісно відмінним чином. Методом емпіричного узагальнення отриманого масиву емпіричних даних було виявлено шість типів цілісності особистості українського студентства. Перший тип – «модерн-постмодерн», до складу якого належать особи з переважанням високих показників індустріального (модерного) та комунікативного (постмодерного) укладів та низькими показниками традиційного укладу. Другий тип – «високо рівноукладні», до якого належать особи з однаково високими показниками за усіма укладами. Третій тип – «традиційні-модерн», до нього входять особи з переважанням високих показників індустріального (модерного) і традиційного укладів та низькими показниками комунікативного (постмодерного) укладу. Четвертий тип – «заперечення традицій», до якого увійшли особи, що не поділяють цінності традиційного суспільства та мають середні показники за індустріальним (модерним) і комунікативним (постмодерним) укладами. П'ятий тип – «середньо рівноукладні», до якого увійшли особи з середніми показниками за усіма укладами, можливо трохи вищими показниками комунікативного (постмодерного) укладу. Шостий тип – «чисті традиціоналісти», до якого входять особи з вираженими традиційними установками і низькими показниками індустріального (модерного) та комунікативного (постмодерного) укладів.

Висновки та перспективи подальших розвідок. Постнекласична стратегія формування теоретичної та емпіричної складових програми дослідження процесу соціалізації особистості та досягнення нею стану цілісності в умовах сучасного суспільства має значний евристичний потенціал. Згідно цього в рамках постнекласичних підходів можливе створення теоретичних моделей, які дозволяють формулювати гіпотези і створювати емпіричний інструментарій, чутливий до процесів соціалізації особливого рівня. На цій основі також відкривається перспекти-

ва в емпіричних дослідженнях наближатися до конкретно-всезагального рівня знання про формування цілісності особистості. Вказана можливість є значущою з точки зору необхідності формування практично орієнтованого знання щодо процесів соціалізації особистості в умовах сучасного суспільства з його багатомірністю та високим рівнем ризиків соціалізації, обумовленим інституційною кризою. Подальший розвиток психологічного знання щодо формування цілісності особистості на засадах постнекласичної методології наукового пізнання зробить більш ефективними та цілеспрямованими процеси соціальної роботи та психологічної допомоги. У подальших дослідженнях слід приділити увагу розвитку постнекласичних методичних інструментів дослідження процесів соціалізації особистості.

Список використаних джерел

1. Чепелева Н. В. Розуміння та інтерпретація соціокультурного досвіду в контексті постнекласичної парадигми : [Електронний ресурс] / Наталія Василівна Чепелева // Наукові студії із соціальної та політичної психології. Збірник наукових праць. – 2012. – Режим доступу до ресурсу: http://www.nbu.gov.ua/old_jrn/Soc_Gum/Nsspp/2009_22/Chepeleva.htm.
2. Знаков В. В. От психологии субъекта к психологии человеческого бытия / В. В. Знаков // Теория и методология психологии: Постнеклассическая перспектива / отв. ред. А. Л. Журавлев, А. В. Юркевич. – М.: Ин-т психологии РАН, 2007. – С. 330–351.
3. Леонтьев Д. А. Неклассический вектор в современной психологии / Д. А. Леонтьев // Постнеклассическая психология. – 2005. – № 1. – С. 51–71.
4. Костюк Г. С. Избранные психологические труды / Г. С. Костюк. – М.: Педагогика, 1988. – 304 с. – (Труды д. чл. и чл.-кор. АПН СССР).
5. Die Selbsterschaffung der Welt (Інтерв'ю Умберто Матурани німецькому часопису «Фрайтаг»). [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: <https://www.freitag.de/autoren/der-freitag/die-selbsterschaffung-der-welt>. – Загол. з екрана. – Мова німецька.
6. Щербина В. Л. Соціалізаційні орієнтації сучасної студентської молоді: культурно-типологічний підхід / В. Л. Щербина // Проблеми сучасної психології. Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету імені

Івана Огієнка, Інститут психології ім. Г. С. Костюка НАПН України. – 2015. – №30. – С. 727–741.

7. Щербина В. Л. Типологія культурних орієнтацій студентської молоді у процесах соціалізації за умов сучасного суспільства / В. Л. Щербина // Актуальні проблеми психології. Психологія особистості. Психологічна допомога особистості. – 2015. – №15. – С. 545–558.

Spysok vykorystanyh dzherel

1. Chepeljeva N. V. Rozuminnja ta interpretacija sociokul'turnogo dosvidu v konteksti postneklasychnoi' paradygmy: [Elektronnyj resurs] / Natalija Vasylivna Chepeljeva // Naukovi studii' iz social'noi' ta politychnoi' psihologii'. Zbirnyk naukovyh prac'. – 2012. – Rezhym dostupu do resursu: http://www.nbuv.gov.ua/old_jrn/Soc_Gum/Nsspp/2009_22/Chepeleva.htm.
2. Znakov V. V. Ot psihologii sub'ekta k psihologii chelovecheskogo bytija / V. V. Znakov // Teorija i metodologija psihologii: Postneklassicheskaja perspektiva / otv. red. A. L. Zhuravlev, A. V. Jurkevich. – M.: In-t psihologii RAN, 2007. – S. 330–351.
3. Leont'ev D. A. Neklassicheskij vektor v sovremennoj psihologii / D. A. Leont'ev // Postneklassicheskaja psihologija. – 2005. – № 1. – S. 51–71.
4. Kostjuk G. S. Izbrannye psihologicheskie trudy / G. S. Kostjuk. – M.: Pedagogika, 1988. – 304 s. – (Trudy d. chl. i chl.-kor. APN SSSR).
5. Die Selbsterschaffung der Welt (Interv'ju Umberto Maturany nimec'komu chasopysu «Freitag») : [Elektronnyj resurs]. – Rezhym dostupu do resursu: <https://www.freitag.de/autoren/der-freitag/die-selbsterschaffung-der-welt>. – Zagol. z ekrana. – Mova nimec'ka.
6. Shherbyna V. L. Socializacijni orijentacii' suchasnoi' students'koi' molodi: kul'turno-typologichnyj pidhid / V. L. Shherbyna // Problemy suchasnoi' psihologii'. Zbirnyk naukovyh prac' Kam'janec'-Podil's'kogo nacional'nogo universytetu imeni Ivana Ogijenka, Instytut psihologii' im. G. S. Kostjuka NAPN Ukrainy. – 2015. – №30. – S. 727–741.
7. Shherbyna V. L. Typologija kul'turnyh orijentacij students'koi' molodi u procesah socializacii' za umov suchasnogo suspil'stva / V. L. Shherbyna // Aktual'ni problemy psihologii'. Psihologija osobystosti. Psihologichna dopomoga osobystosti. – 2015. – №15. – S. 545–558.

V.L. Shcherbyna. Methodological aspects of research of processes of socialization in the conditions of modern social changes. The article considers the methodological perspectives of use of post-non-classical paradigm of psychological research as applied to the study of the processes of socialization and formation of personality's integrity in the context of modernity. Post-non-classical approach, which was developed in humanistic psychology, is considered from the point of view of its possibilities for generating knowledge, specifically close to the universal level of the socialization process. The problem is considered both at the theoretical and applied levels. The author has illustrated the effectiveness of post-non-classical methodology for the example of results of the empirical study of processes of socialization of students of Ukraine, which was conducted by the research group of the faculty of psychology at Taras Shevchenko National University of Kiev in 2014-2016.

The author makes a conclusion that post-non-classical strategy of development of theoretical and empirical components of the research program of the process of socialization and achievement of status of integrity in the modern society has a considerable heuristic potential. According to this, in the framework of post-non-classical approach it is possible to create theoretical models that provide the ability to formulate hypotheses and generate empirical tools that are sensitive to processes of socialization on the more specific (special) level.

On the basis of the post-non-classical approach a perspective to be closer to the universal level of knowledge about the formation of personality integrity opens in the empirical research. This is significant from the point of view of the need for the formation of practically oriented knowledge about the processes of personality socialization in the modern society with its multi-dimensionality and a high level of risk socialization, due to the institutional crisis. Further development of psychological knowledge concerning the formation of the integrity of the personality in post-non-classical methodology of scientific knowledge will make it more effective and purposeful processes of social work and psychological support in modern society.

Key words: modern society, institutional crisis, post-non-classical psychology, post-non-classical methodology, socialization of the personality, integrity of personality.

Received July 12, 2016

Revised August 23, 2016

Accepted September 24, 2016